

A NEGYEDIK FOKOZAT IRÁNTI TÁRSADALMI IGÉNY MEGJELENÉSE

ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI, KÁRPÁTALJAI ÉS PARTIUMI
FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK HALLGATÓI KÖRÉBEN*

TÖBB STATISZTIKAI KIADVÁNY ÉS TANULMÁNY számol be arról, hogy a felsőfokú képzésbe belépő hallgatók aránya az utóbbi években a tiszántúli területeken és a határon túli magyar hallgatók körében is növekedésnek indult. 2003 tavaszán végzett vizsgálatunk szerint az északkelet-magyarországi félharmadfokú (ISCED 4) képzésben tanulók körében a válaszadók 55 százaléka előzőleg már jelentkezett felsőfokú képzésre. Emellett azt is tapasztaltuk, hogy a félharmadfok után továbbtanulást tervezők aránya jóval nagyobb, mint az előtte próbálkozók aránya. Ez a tény is arra vall, hogy a félharmadfokú képzésben eltöltött idő alatt meg-növekszik a felsőfok iránti tanulói igény (*Kiss 2004*).

Valóban jelentős korszakváltás tanúi lehetünk. Arról azonban sem a statisztikák, sem a tanulmányok nem szólnak, hogy az itteni fiatalok miként tekintenek felsőoktatási tanulmányaikra. Abban a tudatban kezdik el az egyetemet vagy a főiskolát, hogy ez végleg meghatározza pályájuk alakulását, vagy éppen ellenkezőleg: iskolai karrierjüknek csupán egyik, s korántsem utolsó állomását látják jelenlegi állapotukban. Jelen tanulmány azzal kíván foglalkozni, hogy hogyan vélekednek erről a körülményről az észak-magyarországi, a kárpátaljai és a partiumi felsőoktatási intézmények hallgatói.

Új cél: a negyedik fokozat

A felsőoktatás tömegesedésének hatására nemcsak annak intézményrendszere, hanem az egyéni tanulmányi stratégiák is átrendeződnek. Az egyén ez irányú döntéseinek hátterét modellezi *Green* (1980), amikor az adott oktatási szinten résztvevők aránya és a tanulók-hallgatók továbbtanulási döntései között keresi az összefüggést. Elmélete szerint, ha a többség befejezi az iskolarendszer *n*-edik szintjét, akkor már nincs korreláció ezen szint elvégzése és bizonyos társadalmi javak ebből következő birtoklása között. Amint az utolsó belépők csoportja – akik alacsonyabb szocio-ökonomiai

* A tanulmány a Regionális Egyetem című NKFP-kutatás (NKFP-26-0060/2002) valamint az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíja keretében készült.

státusú csoportokból származnak – is eléri ezt a célt, a cél megváltozik. Ekkortól a kívánt iskolai végzettség már nem számít előnynek, hiánya viszont behozhatatlan hátránynak tekinthető. A szituációra adott egyik lehetséges és legkézenfekvőbb válasz, ha a társadalom bizonyos tagjai egy szinttel magasabb célt tűznek maguk elé, ami expanziós folyamatokat generálhat.

Az egyéni törekvések eredményeképpen önálló erők tartják mozgásban az oktatási rendszer kiterjedését, mint ahogy ez az előző korszakban történt. Az elmúlt két évszázadban elsőként az elemi oktatás vált általánossá, amelyhez körülbelül 150 évre volt szükség. A telítődést követően az expanzió áttevődött a középfokú oktatásra, majd annak általánossá válásával (hetven-nyolcvan év) az 1960-as években megindult a felsőfok bővülése, amely mintegy négy évtized alatt ment végbe (Kozma 2000).

Ezen tapasztalatok alapján kézenfekvő az a következtetés, amely a harmadik fokozat utáni képzés expanzióját vetíti előre (Kozma 2000). A kutató szerint a negyedik szint tömegessé válása – a fenti tendenciákat figyelembe véve – körülbelül húsz-harminc év alatt fog lezajlani.

Ezt a képzési fokozatot ma még egyelőre felnőttképzésnek nevezik. Napjainkra azonban a felnőttképzés és a továbbképzés közötti határok egyre inkább elmosódnak, ami áttekinthetetlenné teszi a felnőttképzési rendszert (Arnold & Wieckenberg 2002; Ruf 2002).

A felnőttképzés az 1960–70-es években kiegyenlítő, hiánypótló jellegű volt, amely azon társadalmi csoportok felzárkóztatását tűzte ki célul, amelyeknek korábban nem volt lehetőségük a megfelelő képzettség megszerzésére. Így a felnőttképzés kompetenciája elsősorban az alap- és középfokú oktatásra terjedt ki. Az 1990-es évek óta a felnőttképzés hiánypótló szerepe lecsökkent, s a különböző felnőttképzési formák az élethosszig tanulásban szerveződnek össze. A felnőttoktatás ilyen értelemben tehát megnyújtja és kiegészíti a formális, intézményes oktatást (Kozma 2000).

Hasonló folyamatokról számol be tanulmányában Töt (1998), aki szerint az oktatás expanzióját erősíti, hogy a fiatalabb generációk egyre inkább tudatos önvédelmi beruházásnak tekintik az iskolázást (vö. Archer 1988), amely kedvező munkaerőpiaci pozíciót biztosíthat számukra és segíthet annak megtartásában, valamint a további előrelépésben. Ennek megfelelően egyáltalán nem meglepő, hogy a legiskolázottabb munkavállalók és a magas pozíciókban dolgozók vesznek részt a leggyakrabban felnőttképzésben.

Atkin szerint a felnőttképzés expanzióját szintén a „játsszában maradás” („*staying at the game*”) jelensége motiválja, tehát a munkavállalók a folyamatos foglalkoztatást kívánják biztosítani a további képzésekben való részvétellel (Atkin 2000).

A diplomaszerezés utáni továbbtanulás akár munka mellett, akár fő tevékenységként az olasz, a spanyol valamint a francia diplomások körében a legjelentősebb mértékű Európában (Kivinen & Nurmi 2003). Ezekben a rendszerekben nagyobb arányú a középiskolát végzetek azonnali bejutása a felsőoktatásba. Így itt viszonylag fiatalabb népesség vesz részt a harmadfokú képzésben. A diploma utáni továbbtanulásra egyes kutatók úgy tekintenek, mint a diploma felhasználhatóságának korlátozottságát jelző mutatóra (Kivinen & Nurmi 2003), viszont más megvilágításban

is értelmezhetőek ezek az adatok. A legjelentősebb ütemben, a szinte szabad belépési lehetőséggel működő felsőoktatási rendszerekben a felsőfokú végzettség inflációját (Archer 1988) kivédeni szándékozó egyéni stratégiaként (Green 1982) is tekinthetünk erre a jelenségre.

Léteznek azonban olyan országok, elsősorban a skandináv államok, ahol a felnőttképzésben résztvevők aránya szignifikánsan magasabb a többi, hasonlóan fejlett országokban mért értékekhez képest. Ezt a jelenséget írja le Rubenson (2002) *The Nordic Model of Adult Education* című tanulmányában. Határozott különbség mutatkozik a háromféle jóléti modellt (Esping-Andersen 1997) reprezentáló országok felnőttoktatása között. Az északi országokban (Finnország, Norvégia, Svédország, Dánia, Izland) 50 százalék feletti participáció figyelhető meg, és a felsőfokú végzettségűek mellett jelentős arányban részesülnek felnőttképzésben az alacsonyán iskolázottak és az idősebb korcsoportok is. A kontinentális országokban (Németország, Hollandia) nagyobbak az egyenlőtlenségek a felnőttoktatáshoz való jutás tekintetében, mint az első csoport esetében. Az angolszász országok (Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Nagy-Britannia, Ausztrália) mutatják a tapasztalható legnagyobb szintű egyenlőtlenséget. Ez nyilván azt jelenti, hogy ezekben az államokban a leghomogénebb a felnőttoktatásban résztvevők köre: magasan iskolázott, fiatalabb, gazdaságilag aktív, általában magas munkaerőpiaci pozíciót betöltő csoportok részesülnek képzésben.

A felnőttképzés jellegének megváltozásáról számolnak be az OECD statisztikai adatai is (*Education at a Glance 2002*), melyek szerint a legtöbb országban nagy különbség figyelhető meg a harmadfokú, a felső középfokú, valamint a poszt-szekunder végzettséggel rendelkezők keresete között. Ez a nagyfokú eltérés a harmadfok javára motiválja az oktatásba való visszatérést, amely e tekintetben jó humán tőke beruházásnak minősíthető. A keresetek nemenkénti eltérése miatt főként a nők számára jelent nagy hajtóerőt a harmadfok elvégzése, akik ilyen módon igyekeznek kompenzálni átlagkeresetben mutatkozó lemaradásukat.¹ A keresetek növelési lehetősége mellett a képzési idő hossza is befolyásolja a tanulási kedvet. Azokban az országokban, ahol a graduális képzési idő rövidebb (Nagy-Britannia), nagyobb a felnőttoktatásban való részvétel, mint a hosszabb képzési idővel rendelkező országokban (Németország).

Az OECD adatai alapján a vizsgált országok felében a felnőtt népesség több, mint 40 százaléka az utóbbi 12 hónapban valamilyen képzési formában vett részt. E csoport megoszlása az alábbi mintázatot követi: a fiatalabb munkavállalók, a szolgáltatási szektorban dolgozók és a nagyobb vállalatok alkalmazottai felülreprezentáltak, valamint a harmadfokú végzettségűek dominálnak a folyamatos tanulásban résztvevők között. Emellett az is megfigyelhető, hogy azokban az országokban, ahol magasabb a harmadfokú végzettségűek aránya, nagyobb a felnőttoktatásban való részvétel.

Ezekben az országokban kezd kialakulni egy sajátos szemléletmód: az élethosszig tartó tanulást a társadalom egyre inkább olyan szolgáltatásnak tekinti, amely „a társadalom minden felelős tagja számára morális kötelesség” (Atkin 2000).

¹ A nők gyakrabban dolgoznak részmunkaidőben, és rövidebb időt töltenek el a munkaerőpiacon, ami nagymértékben csökkenti átlagkeresetüket.

Magyarországon a statisztikai adatok szerint (*Education at a Glance 2002*) a negyedik fokozat expanziója még gyerekcipőben jár: mind a férfiak, mind a nők körében 20 százalék alatt marad a felnőttképzésben résztvevők aránya. Azonban a kereseti különbségek a felső középfok alatti és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között a vizsgált országok közül a legnagyobbak közé tartoznak (háromszoros), ami nagyfokú motivációt jelenthet a felnőttképzésbe történő belépéshez. Emellett a bolognai modell általánossá válása a jövőben talán megkönnyíti majd az oktatási rendszerbe való visszatérést.

Tanulmányunk a jelenleg tapasztalható expanziós folyamatok felsőoktatáson túlmutató lehetséges jövőbeli tendenciáival foglalkozik. Azt vizsgáljuk, hogy a Regionális Egyetem kutatásban megkérdezett elsőéves egyetemi és főiskolai hallgatók hogyan kezelik el tanulmányaik folytatását, szándékukban áll-e diplomájuk megszerzését követően, vagy azzal párhuzamosan további tanulmányokat folytatni.

A minta jellemzői

A vizsgálati terület (Kárpátalja, Partium, Magyarország északkeleti megyéi) felsőoktatási intézményeibe (Debreceni Egyetem, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Nyíregyházi Főiskola, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Partiumi Keresztény Egyetem) beiratkozott elsőéves hallgatókat tekintettük alapsokaságnak. A mintavételi eljárás során először karonként rétegeket képeztünk, majd az egyes hallgatói csoportokat szisztematikusan választottuk ki, a szakok tekintetében nem törekedtünk reprezentativitásra. A minta elemszáma 1574 fő.

Hipotézisek és változók

Jelen elemzés során arra törekedtünk, hogy a fiatalok válaszaiban megtaláljuk az arra utaló jeleket, hogy jelenlegi felsőfokú tanulmányaik lezárulása vagy megszakadása esetén terveznek-e továbbtanulást. Azzal a feltételezéssel indultunk neki az elemzésnek, hogy lesznek olyan hallgatók, akik a megkérdezés időpontjában folytatott tanulmányaikat nem tekintik iskolai pályafutásuk utolsó állomásának. Ugyanakkor arra számítottunk, hogy ebben a térségben, ahol a felsőfok expanziója is megkésettlen jelentkezett, még csak nagyon kevés hallgató hordozza magában ezt a szemléletet. Mivel elsőéves, éppen beiratkozott hallgatókat vizsgáltunk, azt gondoltuk, hogy a hazai pályakezdő diplomás mintában tapasztaltakhoz (FIDÉV 2001) képest jóval alacsonyabb lesz a negyedik fokozatban gondolkodók aránya. Feltételeztük, hogy a továbbtanulás tekintetében abszolút tudatos és jövőorientált fiatalok kevesen lesznek, de sejtettük, hogy ezen hallgatók és az ilyen jellegű tervekkel semmilyen mértékben nem rendelkezők között azért nem lesz éles határvonal.

Hipotéziseink másik része arra vonatkozott, hogy határozottan eltérő társadalmi háttér jellemzi majd a további tanulásra készülő hallgatókat, mint társaikat. Az oktatásszociológiai vizsgálatok tapasztalatai alapján azt feltételeztük, hogy ezek a különbségek a családi és egyéni kulturális tőke tekintetében lesznek a legszembetűnőbbek. A családi kulturális tőke mutatói közül a szülők iskolázottságára, a szülők olvasási

szokásaira, a hallgató művelődési és olvasási szokásaira koncentráltunk. Jelen tanulmányban a család által átörökíthető más tőkefajtákkal nem foglalkoztunk.

A középfokú végzettség és a választott felsőfokú intézmény típusa korábbi vizsgálatok szerint jelentős mértékben összefüggenek a családi kulturális tőkével, ennek ellenére érdemes ennek hatását is figyelembe venni az elemzéskor. Mivel a válaszadók majd kétharmada felsőfokú intézményválasztását is az intézmény közelségével magyarázta, feltételeztük, hogy a hallgatók tanulmányi terveinek kialakításában jelentős szerepe van a környezetükben elérhető oktatási intézményrendszer tagoltságának és sűrűségének. Ezért igyekeztünk megvizsgálni, hogy a vertikumában tagoltabb helyi oktatási szerkezetet közvetlen tapasztalatként megélt fiatalok inkább hajlanak-e iskolai pályafutásuk újabb meghosszabbítására. Utolsó lépésben arra tettünk kísérletet, hogy elhatároljuk a családi és egyéni kulturális tőke és az elérhető intézményhálózat hallgatóra gyakorolt befolyását.

A negyedik fokozat felé törekvő fiatalok kiválasztására három függő változót szemeltünk ki. Az első változó a TERVEZŐ. A hallgatók két csoportját választja el egymástól, azokat, akik biztosan tudják, hogy az egyetemi, főiskolai diploma megszerzése után még tanulni fognak, s azokat, akik ezt nem tervezik vagy még nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel. A második változó az ORIENTÁLÓDÓ. Azokhoz a válaszokhoz rendeltünk egyes értéket, akik igaznak tartották magukra, hogy azért tanulnak a jelenlegi felsőfokú intézményben, mert ezalatt az idő alatt kell még kiderülnie annak, hogy mihez van tehetségük. E csoport tagjai csupán tanulmányaik soron következő és inkább közbenső, mint végső állomásának tekintik jelenlegi helyzetüket, és választásuk nélküli a határozottabb céltudatosságot. A harmadik változó, amit LIFELONG-nak neveztünk el, arra a kérdésre kapott válaszokat foglalja össze, hogy *„Ha bármilyen okból abbamaradnának egyetemi tanulmányaid, hogyan alakulna az életed?”*. Amennyiben a hallgató erre a kérdésre azzal válaszolt, hogy tanulna (másik felsőoktatási intézményben, szakon, AIFSZ-ben, nyelv- és más tanfolyamon, külföldön), akkor úgy értelmeztük, hogy nyitott arra, hogy újabb tanulmányi próbálkozással tegye sínre életét. Meglepően magasnak tartottuk azt az eredményt, mely szerint a minta majd fele ilyen esetben tanulással segítené magát.

Az újabb továbbtanulás kérdése

A válaszadók hét százaléka azért nem közvetlenül az érettségi után kezdte felsőoktatásban tanulmányait, mert más harmadfokú képzésbe jelentkezett, másik tíz százalék egy másik felsőfokú intézménybe járt, s onnan igazolt át később. Sikertelen felvételit tudhat maga mögött a válaszadók öt százaléka. Az iskolai pályafutás korrekciója tehát nem ismeretlen a fiatalok előtt. Azonban kérdés, hogy az újabb tanulmányok tervezése vajon a szinte korlátlan tanulmányi lehetőségek felismeréséből adódik vagy a sikertelen próbálkozások utáni előre menekülésből. Vagyis nem tudhatjuk, hogy az újra tanulni vágyók a *Green* (1980) által leírt „előőrssel”, az első belépőkkel azonosak-e, akik az oktatási expanziót mindig újra mozgásba lendítik, vagy azokkal, akik már az előbbieket után özönlő derékhadat jelentik, s csupán annyit tudnak, hogy

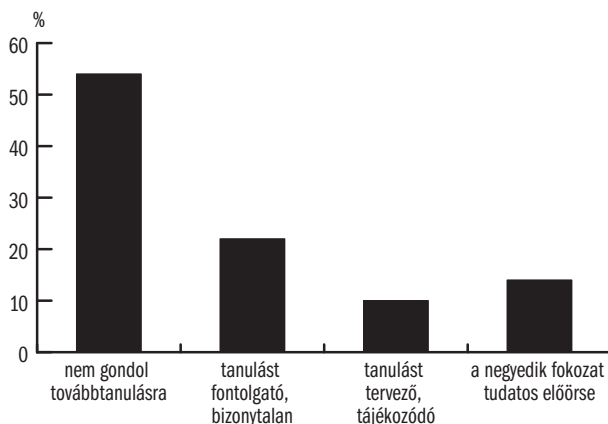
nem szabad az utolsó belépők közé lecsúszniuk. Mindkét csoport a tanulásban látja a megoldást, mégis úgy gondoljuk, érdemes különbséget tennünk közöttük.

A jelenlegi felsőoktatási intézményre sok hallgató úgy tekint, hogy az nem az utolsó színhelye tanulmányainak. Az 1574 fős elsőéves hallgatói minta 53 százaléka a 4–5 éves alapképzés után vagy mellett tovább szeretné képezni magát. Ezért ezeket a fiatalokat „tervezőknek” neveztük el. A „nem tervezők” csoportját azok a hallgatók alkotják, akik nem terveznek továbbtanulást (12 százalék) vagy nem tudják, hogy akarnak-e további tanulmányokat folytatni (35 százalék, a két alcsoport összesen 47 százalék). A további továbbtanulásra készülő válaszadók fele már tudja is, hogy milyen irányban képezi magát tovább. A válaszadók egyötöde pedig új szakok felvételében gondolkodik, és a fiatalok többsége azt is látja, hogy ez nem esik egybe az eddigi tanulmányai szakirányával. A hallgatók 47 százaléka úgy gondolja, hogy azért tanul jelenleg felsőoktatási intézményben, hogy kiderüljön, mihez van tehetősége, s 45 százalék jelenlegi tanulmányai megszakadása esetén tanulással igyekezne megoldani az életét.

Hallgatói típusok

Amikor kapcsolatokat kerestünk a fenti jellemzők között, az átfedések és az összefüggések sajátos kombinációját találtuk, mely szerint az ún. LIFELONG változó szignifikáns összefüggést mutat mindkét másikkal, viszont az ORIENTÁLÓDÓ és a TERVEZŐ között távoli a kapcsolat. A finomabb értelmezés kedvéért klaszteranalízis segítségével hallgatói típusokat alakítottunk ki a mintában az újabb tanulmányokhoz való viszonyulásuk alapján (1. ábra).

1. ábra: Az újabb tanulmányokhoz való viszonyulás típusai a hallgatói mintában

Ezek között a legnépesebb társaságot azok alkotják, akik nem gondolnak az újabb továbbtanulásra. Ők azok, akik még nem ismerték ki az oktatási rendszerben honos játékszabályokat. Úgy tűnik, ebből a csoportból kerülnek majd ki a negyedik fokozat utolsó belépői, hacsak nem módosul a szemléletmódjuk az elkövetkezendő pár esz-

tendőben. A tanulást fontolgató bizonytalanok azok, akik – köznapi kifejezéssel élve – már kapizsgálják a szabályokat, de talán információ-, talán önbizalomhiány miatt nem rendelkeznek merészebb tervekkel. Ők is sokan vannak, majdnem a negyedét teszik ki a mintának. A harmadik típusra az jellemző, hogy a jelenlegi tanulmányait még kiforratlan jövőképe határozza meg, tudja, hogy az elkövetkezendő évek arra szolgálnak, hogy felkészüljön az újabb továbbtanulásra, s ennek pontos irányáról hozzon döntéseket. Ők a minta 10 százalékát teszik ki. A negyedik csoport a legtudatosabb hallgatókból áll, akik eddig is pontosan megtervezték iskolai pályafutásukat, s tudatában vannak, hogy folytatniuk kell tanulmányaikat, sőt készen vannak már azokkal a tervekkel is, hogy milyen irányban teszik ezt.

Azt tapasztaltuk tehát, hogy a jelenlegi elsőéves hallgatók felének életterveiben szerepel a negyedik fokozatba való belépés. Joggal feltételezhetjük, hogy az egyetemifőiskolai tanulmányok végére ez az arány még növekedni fog. Érdemes odafigyelni arra, hogy a FIDÉV 2001 vizsgálat gazdaságilag aktív fiatal diplomásai közül minden második folytatott hosszabb-rövidebb futamidejű tanulmányokat. Talán nem túl merész állítás, ha azt gondoljuk, hogy a mintánkba tartozók között öt év múlva valószínűleg többen vállalnak majd munka mellett továbbtanulást.

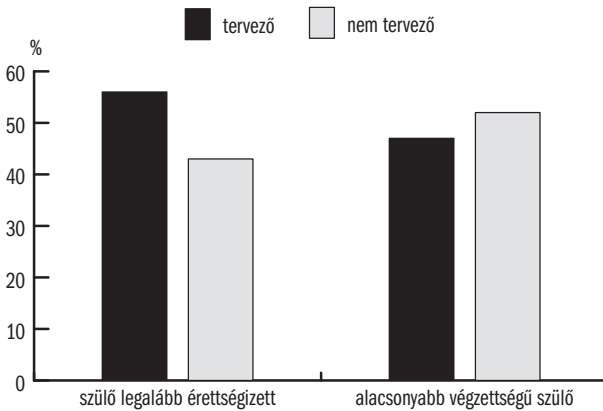
A családi kulturális tőke hatása

A hallgatók továbbtanulási tervei szoros összefüggést mutatnak a szülők iskolai végzettségével. Az elemzés során létrehoztunk egy szülői iskolázottsági mutatót, amely a hallgatói mintát két csoportra bontja: az egyik csoportot azok alkotják, akiknek mindkét szülője legalább érettségivel rendelkezik, a másik csoportba az ennél alacsonyabban kvalifikált szülők gyermekei tartoznak. A 2. ábrán látható a kapcsolat a szülők iskolázottsági mutatója és a kérdezettek továbbtanulási tervei között. Az érettségizett szülők gyermekeinek csaknem 56 százaléka tervez további tanulmányokat, míg érettségivel nem rendelkező szülők esetén ez az arány tíz százalékkal alacsonyabb.

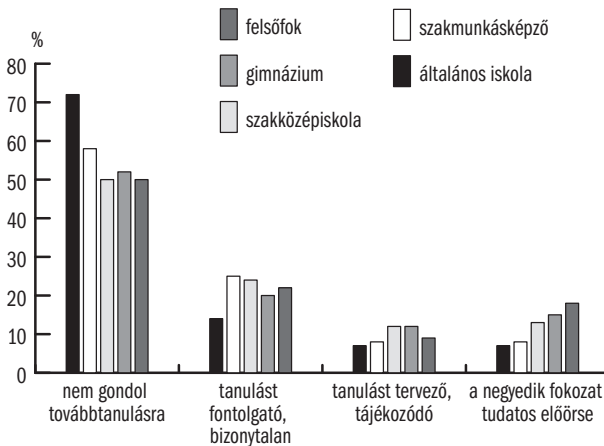
Az érzékenyebb, típusok szerinti elemzés során az ötfokú szülői iskolai végzettségi skálát használtuk, s itt látható, hogy a legalacsonyabb végzettségű szülők gyermekei magasan felülreprezentáltak abban a típusban, ahol a fiatalok nem foglalkoznak az újabb továbbtanulás gondolatával. A magasabb végzettség felé haladva ugyan emelkedő trendet mutat a dinamikusabb fiatalok aránya, de az összefüggés semmiképpen sem lineáris (3. ábra).

A szülői kulturális tőke forrása nemcsak az iskolai végzettség lehet, hanem a magaskultúra fogyasztása. Az ilyen típusú szülői magatartás is rendkívül jól kamatoztatható az iskolarendszerben való előrehaladáskor. A szabadidejüket szépirodalom olvasásával vagy más efféle – ma már egyre szűkebb réteg számára megszokott – tevékenységi formával töltő szülők gyermekei hajlamosabbak a negyedik fokozat irányába fordítani jövőbeli terveiket (4. ábra). Könnyű belátni a szabadidős olvasás és a tanulás iránti fogékonyság között mutatkozó összefüggést, amelyet az utóbbi évek kutatásai is igazolnak (*Vári 2003; Czachesz 1998; Nagy 2001*).

2. ábra: A diplomaszerezés után vagy mellett újabb tanulmányokat tervezők aránya a különböző szülői iskolázottságú hallgatók között

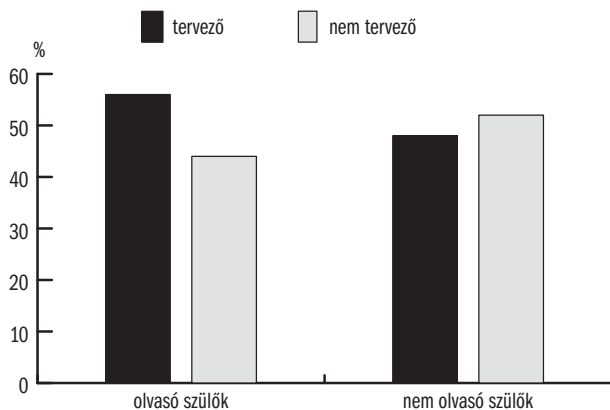

3. ábra: Az újabb továbbtanuláshoz való viszony a különböző iskolai végzettségű szülők gyermekeinek körében

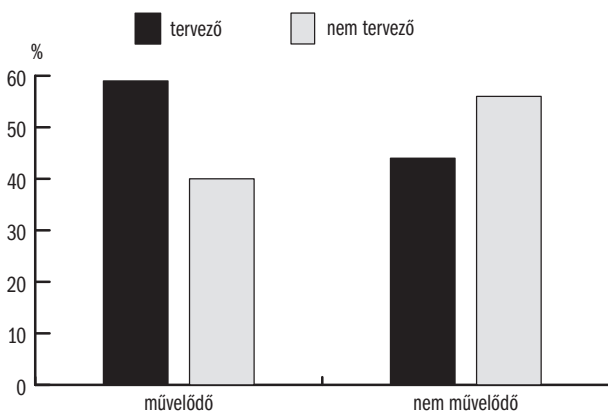

A szülők magaskultúrához való viszonyának vizsgálatakor a települések közötti jelentős különbségekből kiindulva nem vontuk be a mutatók közé a házon kívüli magaskultúra-fogyasztás tényezőit, azonban a hallgatók kulturális szokásainak leírására létrehoztunk egy művelődési indexet, amely az alábbi kulturális tevékenységeket fogja össze: színház-, hangverseny-, múzeum-, könyvtár- és könyvesbolt látogatás, könyv és újságolvasás, valamint az Internet használata. Ha a hallgató a nyolcféle tevékenység többségét rendszeresen végzi, művelődőnek tekinthető. Az 5. ábrán látható az összefüggés a megkérdezett hallgatók továbbtanulási tervei és művelődési indexe között. A művelődők háromötöde tervez további tanulmányokat, ezzel szemben a másik csoportnál ez az arány nem éri el a 44 százalékot.

4. ábra: Továbbtanulást tervezők és nem tervezők aránya a szülői olvasottság alapján

5. ábra: A diplomaszerzés után vagy mellett tanulmányokat tervezők aránya a különböző kulturális fogyasztással jellemezhető hallgatói csoportokban

A továbbtanulási tervekhez hasonlóan a lifelong-stratégiák választása is összefügg a kérdezett kulturális tevékenységével. A művelődők gyakrabban jelölték meg az élet-hosszig tartó tanulásra vonatkozó válaszokat tanulmányaik esetleges megszakadásával kapcsolatban, mint a nem művelődők.

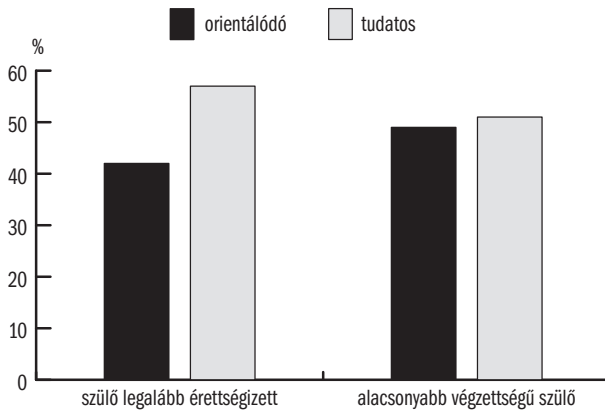
Hasonló összefüggés tapasztalható a szülők iskolázottsága és a kérdezett céltudatos-sága között: az érettségizett szülők gyermekei magabiztosabbak, míg a kevésbé kvalifikált családból származókra inkább jellemző az útkeresés, a céltalanság. (6. ábra)

Az elérhető képzési helyekről formált hallgatói vízió hatása az újabb továbbtanulási tervekre

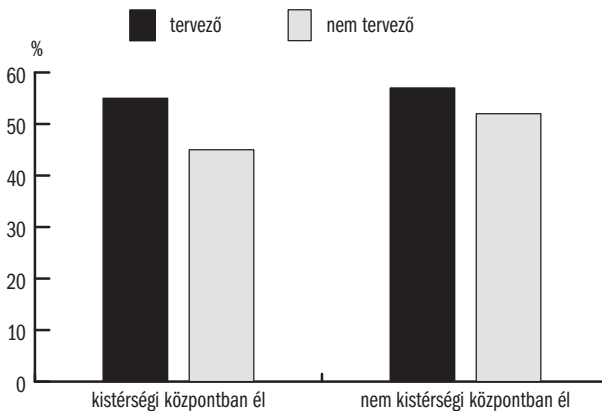
Fontos elemzési szempontnak tartottuk, hogy a fiatalok állandó lakóhelyén milyen oktatási kínálat érhető el. Azt feltételeztük, hogy a hallgatók újabb továbbtanulá-

si terveire jótékony hatással van, ha az oktatási rendszer minél teljesebb vertikális struktúrájával kapcsolatban rendelkeznek közvetlen tapasztalatokkal. Amennyiben elérhető számára az ISCED 4 és az ISCED 5 fokozat is, könnyebben érzékeli azt a lehetőséget, hogy akár ezek után is lehetnek meghódítandó célpontok. Természetesen nem feltételezzük azt, hogy egyszerűen a képzési kínálat kiterjedtsége eltünteti az eltérő kulturális kondíciójú családi háttér okozta egyenlőtlenségeket. Már az alapváltozók tanulmányozásakor feltűnt a területi szempontok fontossága, a kistérségi központokban élőknel a felsőfok utáni továbbtanulást tervezők magasabb aránya, de akkor még arra gondoltunk, hogy más társadalmi egyenlőtlenség jut kifejezésre ilyen formában (7. ábra).

6. ábra: Orientálódók aránya a szülői iskolázottsági mutató alapján

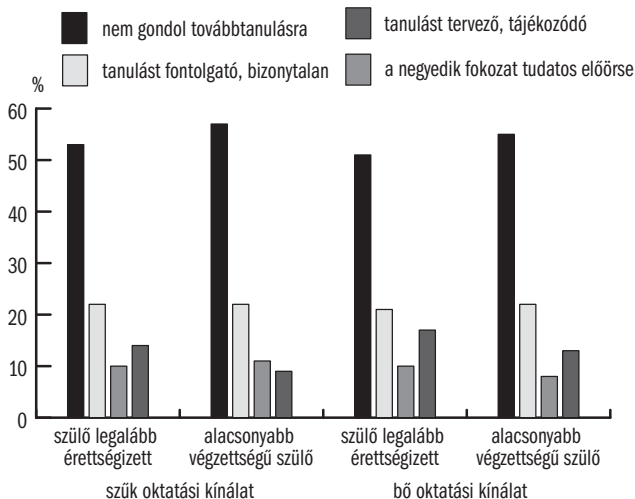
7. ábra: A lakóhely és az újabb továbbtanulással kapcsolatos tervek összefüggései

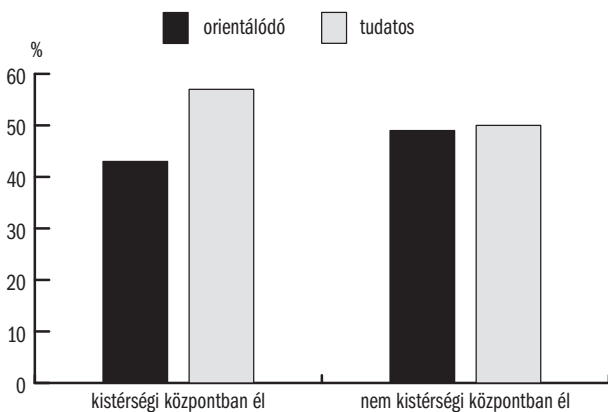
A területi és a szülői iskolázottsági szempont együttes vizsgálatakor kiderült, hogy a vertikális értelemben bővebb oktatási kínálattal közelebbről megismerkedő fiatalok

körében azonos szülői iskolázottsági szint esetén is inkább felébred a vágy az újabb továbbtanulásra. Természetesen a lehetőségek szélesebb kínálata nem tudja feledtetni a fiatalok eltérő családi háttérének következményeként tapasztalható eltérő aspirációit, de talán némileg képes azokat kompenzálni. (8. ábra)

8. ábra: A helyben elérhető oktatási kínálat hatása a hallgatók újabb továbbtanulási terveire

9. ábra: Orientálódók aránya a település státusa alapján

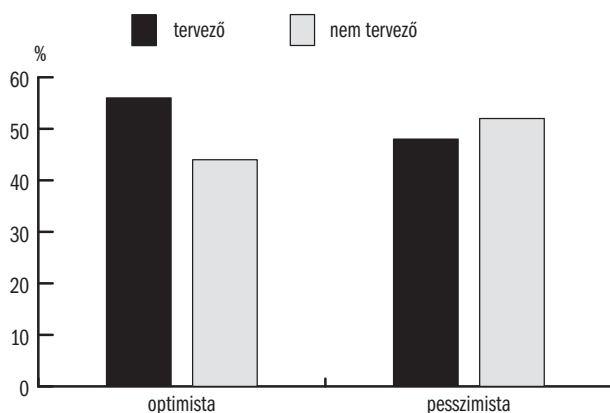

Az orientálódó változót tekintve megfigyelhető, hogy a nagyobb településeken élők céltudatosabbak nem kistérségi központban lakó társaiknál (9. ábra). A vertikális tekintetben nagyobb oktatási kínálattal rendelkező településeken élők nagyobb rálátással rendelkeznek az oktatásra, és tanulmányaikat tudatosabban alakítják. Ezzel szemben a kisebb településekről származók körében nagyobb bizonytalanság figyelhető meg tanulmányaikkal kapcsolatban.

Jövőkép és továbbtanulási típusok

A megkérdezett fiatalok nem voltak egységesek abban a tekintetben, hogy derülátóan vagy keserűen néznek a saját jövőjüket meggyőződésük szerint erőteljesen befolyásoló uniós csatlakozás következményeire (*Fináncz 2004*). A csatlakozás hatásaival kapcsolatos optimizmus és az újabb továbbtanulás tervezése szorosan összefügg (10. ábra). Nem hihetjük, hogy egyik okozza, magyarázza a másikat, inkább egy közös attitűdre vezethető vissza az összefüggés, amely az oktatási beruházásról alkotott felfogásban gyökerezik. Ennek vizsgálata azonban túllépne e tanulmány keretein, hiszen a család és a mikrokörnyezet más tényezőinek többszempontú elemzését követelné meg.

10. ábra: Az újabb továbbtanuláshoz való viszony és az uniós csatlakozásról alkotott vélemény összefüggése

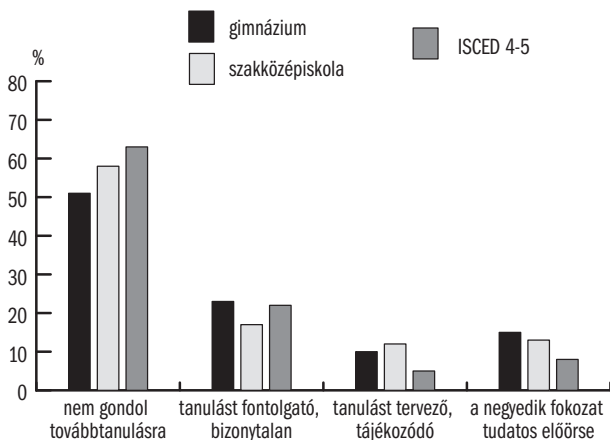

A középfokú végzettség típusa és az újabb továbbtanulás közötti összefüggés

A következőkben a kérdezettek előzetes iskolai tapasztalatait, azok előfordulását és további terveikkel való összefüggését vizsgáljuk. A minta 70 százaléka gimnáziumból érkezett, 23 százaléka szakközépiskolából, hét százaléka pedig valamilyen félharmadfokú vagy harmadfokú intézményből. Az eddig megszerzett legmagasabb iskolai végzettség szintjét és típusát azért is tartjuk árulkodónak, mert sokat elmond a korábbi továbbtanulási döntésekről. A középiskola választásának ugyanis nyilvánvalóan csupán az egyik oldala az addigi tanulmányi eredmények minősége, az aspiráció másik oldala a jelentkező tanulmányi beruházással kapcsolatos alapvető diszpozíciójából adódik (*Boudon 1982; Bourdieu 1980; Róbert 2000*). Azok a hallgatók, akik korábbi döntéseik során egy hosszabb tanulmányi idejű, vagyis később és bizonytalanabban megtérülő képzésbe léptek, valószínűleg későbbi tanulmányaik alatt is vállalják majd az előre nem látható költséghatékonysággal megtérülő döntést. Ezért nem volt meglepő, hogy a gimnáziumban végzetteknek volt a legpozitívabb a

továbbtanuláshoz való hozzáállásuk. Azt gondoltuk, hogy a főként félharmadfokú végzettségű csoport nagyobb gyakorlattal rendelkezik az újabb és újabb továbbtanulással kapcsolatos döntések terén, s elszántabbak lesznek a gimnazistáknál, de ezt az eredmények nem erősítették meg, sőt a szakközépiskolából érkezők ambiciózusabbnak bizonyultak náluk (11. ábra).

11. ábra: Az újabb továbbtanuláshoz való viszony a különböző végzettségű csoportokban

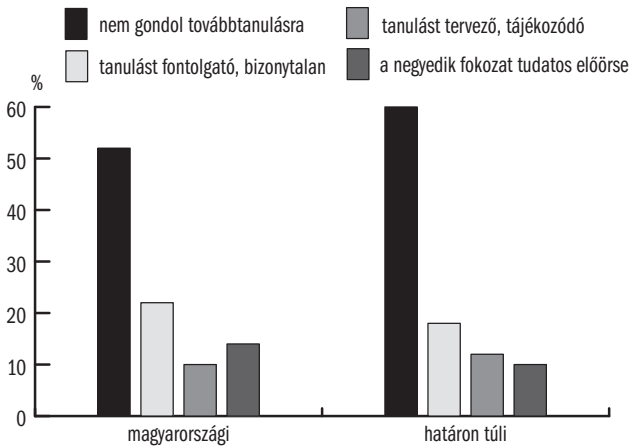
A felsőoktatási intézmény elhelyezkedése, típusa valamint a kar és az újabb továbbtanulás közötti összefüggés

Azt várnánk, hogy a határon túli és a magyarországi intézmények hallgatói között jelentős eltérések lehetnek abból a szempontból, hogy terveznek-e újabb továbbtanulást vagy sem. Mint a következő ábra mutatja, ez az összefüggés ugyan fennáll, hiszen a két bizonytalanabb típushoz kevesebben tartoznak a magyarországiak közül, és a törekvőbb, tudatosabb típusokhoz többen, de a határon túli hallgatók lépéshátaránya egyáltalán nem tűnik behozhatatlannak, sőt, az adatok szerint már megindult körükben is az átrendeződés (12. ábra).

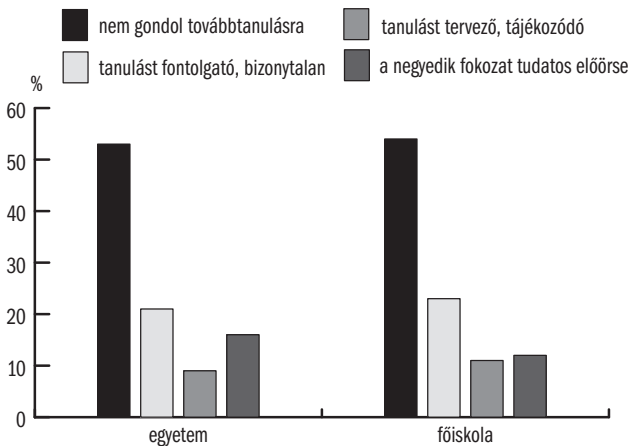
A fiatalok tanulmányi karrierjének alakulásában nemcsak a következő iskolai szintek felé irányuló törekvésnek, hanem az azonos szintű intézmények közötti választásnak is óriási szerepe van. Az alapfokú és az alsó-középfokú tanulmányok végén hozott döntés messze kihat a további pályafutásra, hiszen befolyással bír a felsőfokú továbbtanulással kapcsolatos döntésre is. A hallgatók által látogatott jelenlegi intézménytípus újabb továbbtanulással kapcsolatos viszonyának vizsgálatát azért tartottuk fontosnak, mert kétféle alternatív hipotézist is elképzelhetőnek tartottunk ezzel kapcsolatban. Egyrészt feltételezhető, hogy a főiskolán tanulók inkább tartják sürgetőnek, hogy később egyetemivé egészítsék ki diplomájukat, másrészt azonban a szakirodalom alapján valószínűsítettük, hogy a magasabb presztízsű képzésben résztvevők nagyobb arányban törnek előre az új iskolai szint felé, vagyis az egyete-

misták inkább készülnek továbblépni. A kapott eredmények azt mutatták, hogy a főiskolások közül egy kicsivel nagyobb arányban tartoznak a passzív tömeghez, akik nem gondolnak újabb továbbtanulásra, a bizonytalankodó, de azért már a további tanulás felé tájékozódó csoportok is kicsit erősebben képviseltetik magukat a főiskolások között. A tudatos és határozott továbbtanulók viszont már az egyetemisták között jelennek meg nagyobb arányban (13. ábra).

12. ábra: A magyarországi és a határon túli hallgatók megoszlása az újabb továbbtanulás tervéhez való viszonyulás szempontjából (százalék)

13. ábra: Az egyetemi és főiskolai hallgatók megoszlása az újabb továbbtanulás tervéhez viszonyulás szempontjából (százalék)

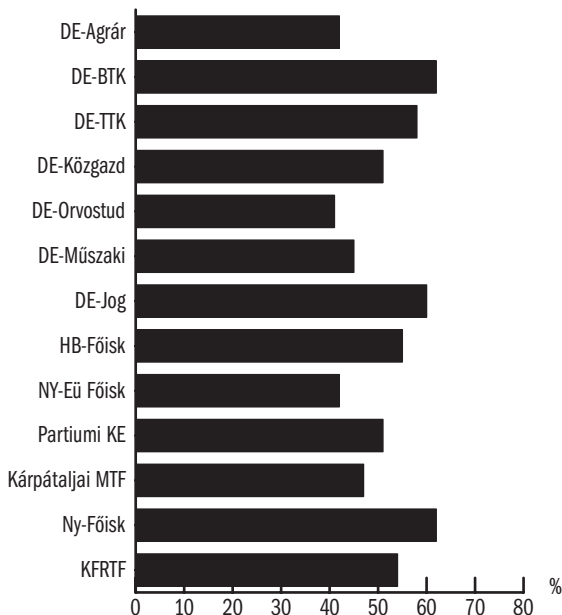

A felsőfokú intézmények típusainak hatását a fenntartó szempontjából is megvizsgáltuk, de az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak ez irányú magatartása

semiben nem tért el a nem egyházi intézmények hallgatóitól a vizsgált mintában. A jelenséget az is magyarázhatja, hogy ezen intézmények inkább regionális ellátó funkciót töltenek be, szolgáltatásukban a felekezeti jelleg ennél kisebb hangsúlyt kap.

A továbbtanulási tervekben fontos szerepet játszik a megkérdezettek tanulmányainak jellege (14. ábra). A továbbtanulási hajlandóság különösen a Debreceni Egyetem bölcsész- és jogi karán, valamint a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolán, vagyis az utóbbi időben legvirharosabb tömegesedést megélt karokon illetve intézményben erős. Itt a kérdezettek több mint 60 százaléka tervezi tanulmányainak folytatását a diploma megszerzése után vagy közben. Erre valószínűleg az motiválja a hallgatókat, hogy első diplomájukkal még nem biztos az elhelyezkedésük. Viszonylag alacsony, 40 százalék körüli arányban kívánnak továbbtanulni az agrár és műszaki karon, valamint az egészségügyi pályákra felkészítő képzésekben tanulók, ahol speciális területekre képeznek szakembereket. Ez megfelel annak a közhiedelemnek, mely szerint a piacképesebb, keresettebb szakok elvégzése már önmagában is elegendő az elhelyezkedéshez. Magyarországon jelenleg munkaerőhiány van kialakulóban az orvosi pályán és viszonylag nagy a kereslet a műszaki szakemberek iránt, ami megmagyarázhatja a hallgatói attitűdöket.

14. ábra: A továbbtanulási tervek az egyes karokon

Az újabb továbbtanuláshoz való viszony karonkénti arányait tanulmányozva úgy tűnik, hogy ez az igény nem karfüggő, a magasabb presztízsűnek számító végzettséget kínáló karokon is előfordul a passzivitás, talán a jó elhelyezkedés reményében, az alacsonyabb presztízsű képzésben pedig a lehetőségek és kényszerek fel nem ismerése szolgálhat magyarázatul.

Összegzés

Jelen elemzés eredményeinek egyike, hogy az északkelet-magyarországi, kárpátaljai és partiumi hallgatók között sikerült beazonosítanunk azokat, akik jelenlegi felsőfokú tanulmányaik lezárulása vagy megszakadása esetén további tanulást terveznek. Megállapítottuk, hogy ez a létszám eléri a hallgatók felét, ami az eddigi tapasztalatok alapján azt is jelenti, hogy ez a tanulmányi évek alatt tovább fog növekedni.

Másik fontos megállapítás, hogy az újabb továbbtanulást elképzelhetőnek tartó fiatalok nem egyforma elszántsággal és magabiztossággal haladnak ebbe az irányba. A hallgatók legnagyobb része egyelőre nem gondol újabb továbbtanulásra. A tanulást fontolgató bizonytalanok információ-, vagy önbizalomhiány miatt nem dédelgetnek merészebb terveket. A harmadik típus tanulmányait még kiforratlan jövőképe határozza meg: számára az elkövetkezendő évek az újabb továbbtanulásra való felkészülésről szólnak. A negyedik csoport, a legtudatosabb hallgatók, már pontosan megtervezték oktatási pályafutásukat, s tudatában vannak, hogy folytatniuk kell tanulmányaikat.

Az iskolarendszer expanziójának társadalmi hatásait elemző korábbi tanulmányok tapasztalataival egybecseng az a megállapítás, hogy a kvalifikáltabb, magasabb presztízsű képzésbe járó, kulturális tőkével bővebben rendelkező fiatalok nagyobb arányban voltak képesek felismerni a felsőoktatás expanziójából következő konzekvenciákat.

Arra is kísérletet tettünk, hogy a helyben elérhető oktatási kínálat gazdagsága és az újabb továbbtanulásra való hajlandóság összefüggéseit kimutassuk. Az eredmények azt sejtetik, hogy az azonos kulturális háttérrel rendelkező fiatalok dinamikusabb jövőterveinek születését ez a területi, hálózati tényező is elősegíti, amely ugyanakkor képes kompenzálni a kedvezőtlenebb kulturális környezet hatásait.

PUSZTAI GABRIELLA & FINÁNCZ JUDIT

IRODALOM

- ARCHER, MARGARET S. (1988) *Az oktatási rendszerek expanziója*. Budapest, Oktatáskutató Intézet.
- ARNOLD, ROLF & WIECKENBERG, UWE (2002) Herausforderungen an die Erwachsenenbildung. Forrás: www.bildungstransfer.de/Herausforderungen.pdf (2004-03-28)
- ATKIN, CHRIS (2000) Lifelong learning – attitudes to practice in the rural context: a study using Bourdieu's perspective of habitus. *International Journal of Lifelong Education*, No. 3, 253–265.
- BODON (1991) Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban. In: HALÁSZ GÁBOR & LANNERT JUDIT (eds) *Oktatási rendszerek elmélete*. Budapest, OKKER.
- BOURDIEU (1978) *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, Gondolat.
- CZACHESZ ERZSÉBET, Cs. (1998) *Olvasás és pedagógia*. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió.
- Education at a Glance. OECD Indicators 2002. OECD.
- ESPING-ANDERSEN, GÖSTA (1997) *Welfare states in transition: National adaptations in global economies*. New Delhi, Sage, United Nations Research Institute for Social Development.
- FIDÉV 2001 (Fiatal Diplomások Életpálya Vizsgálata) www.om.hu (2004-03-02).
- FINÁNCZ JUDIT (2004) Európai Unióval kapcsolatos attitűdök a regionális kötődés tükrében. Forrás: <http://dragon.unideb.hu/~nevtud/Regionalis/index.htm> (2004-03-30).

- GREEN, THOMAS F. (1991) Az oktatási rendszer viselkedésének előrejelzése. In: HALÁSZ GÁBOR & LANNERT JUDIT (eds) *Oktatási rendszerek elemélete*. Budapest, OKKER.
- KISS ANNAMÁRIA (2004) Diákok a harmadfokú képzésben. Forrás: <http://dragon.unideb.hu/~nevtud/Regionalis/index.htm> (2004-03-30).
- KIVINEN, OSMO & NURMI, JOUNI (2003) Unifying Higher Education for Different Kinds of Europeans. Higher Education and Work: a comparison of ten countries. *Comparative Education*, No. 1. 83–105.
- KOZMA TAMÁS (2000) Negyedik fokozat? *Info-Társadalomtudomány*, 49: 61–74.
- NAGY ATTILA (2001) Kulturális tőke és Internethasználat – Középiszkolás szemmel. *Könyv és Nevelés* No. 3. 14–22.
- RÓBERT PÉTER (2000) Társadalmi mobilitás a tények és vélemények tükrében. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság-Századvég Kiadó.
- RUBENSON, KJELL (2002) The Nordic Model of Adult Education. Forrás: <http://users.volja.net/cskupine/The%20Nordic%20model%20of%20adult%20education.htm> (2004-03-29).
- RUF, ANJA (2002) Wie kommt das Wissen in die Gesellschaft? Erwachsenenbildung und Wissenskommunikation. Forrás: www.isoe.de/ftp/anja_ruf_eb.pdf (2004-03-29).
- TÓT ÉVA (1998) Trendek az iskolán kívüli képzésben. In: KOZMA TAMÁS (ed) *Euroharmonizáció*. Budapest, Oktatókutató Intézet.
- VÁRI PÉTER (ed) (2003) *PISA-vizsgálat 2000*. Budapest, Műszaki Kiadó.

